

УДК 336.717**В. В. Корнєєв**, д-р екон. наук, проф.*ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"*

БАНКІВСЬКІ ПОСЛУГИ НА КРЕДИТНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ ПОЗИКОВИХ РЕСУРСІВ*

У статті розкриваються питання розвитку ринку банківських послуг на кредитному ринку України. Досліджено потреби клієнтів банків у кредитних продуктах. Розглянута строкова структура кредитування. Проаналізовані особливості автокредитування, ринку кредитних платіжних карток. Визначені причини недостатнього відновлення кредитування в сучасних умовах. Обґрунтовано необхідність обмеження споживчого кредитування.

Ключові слова: кредитний ринок, банк, послуги, позикові ресурси, кредитні картки, споживче кредитування.

Банківські послуги на кредитному ринку України відображають динаміку обопільної ділової активності учасників таких угод – банків (як продуцентів кредитних послуг) та клієнтів банків (як позичальників). Відновлення кредитування і стимулювання попиту позичальників на кредитні продукти є важливими питаннями стабілізації банківської, і ширше – економічної системи країни, на чому постійно наголошується в останні роки на державному і експертному рівнях. Цим і визначається актуальність даної статті, метою якої є оцінка використання позикових ресурсів банків при обслуговуванні клієнтів на кредитному ринку України.

Статистична інформація щодо діяльності банків України (окрім НБУ) на кредитному ринку при обслуговуванні потреб позичальників – юридичних та фізичних осіб подана у табл. 1. Фактично це є кількісною оцінкою обсягів банківських послуг на кредитному ринку, що відображається в банківських пропозиціях задоволення попиту клієнтів банку на позикові ресурси.

Як видно з табл. 1, у структурі банківських активів питома вага кредитів постійно зберігається високою і в останні роки перевищувала дві третини від їх загального обсягу. Значна питома вага кредитного портфеля банків у структурі активів відображає як переважну орієнтацію на кредитне обслу-

* Стаття підготовлена в рамках виконання науково-дослідної теми "Структурно-функціональні деформації банківської системи України та її розвиток у посткризовий період" (№ держреєстрації 0110U000309).

говування клієнтів, так і збереження гострих до сьогодні проблем у частині погашення кредитів позичальниками (що особливо проявилось у зв'язку з кризою в останні роки). При поступовій стабілізації вітчизняної банківської системи обсяги сумарного кредитного портфеля банків України наростаючим підсумком за перші сім місяців 2012 р. зросли до 792,5 млрд грн (на 0,1% з початку року і водночас при липневому зменшенні на 0,2%). Динаміка кредитного портфеля банків України протягом 2009–2011 рр. засвідчила їх зростання в 1,1 разу, а з 2006 р. – у 3,26 разу.

Таблиця 1

Кредити, надані банками України* (на кінець періоду)

Період	Усього, млн грн	у т.ч.									
		у національній валюті		домогосподарствам		за строками					
		млн грн	%	млн грн	%	до 1 року		від 1 до 5 років		понад 5 років	
2006	245230	123787	50,4	82010	33,4	86197	35,1	159033	64,9	...	...
2007	426867	213802	50,0	160386	37,5	131505	30,8	181311	42,4	114052	26,7
2008	734022	300220	40,9	280490	38,2	222033	30,2	278581	37,9	233408	31,8
2009	723295	355521	49,1	241249	33,3	230974	31,9	266699	36,9	225623	31,2
2010	732823	395504	53,9	209538	28,5	242772	33,1	275605	37,6	214446	29,2
2011	801809	478596	59,6	201224	25,0	297422	37,0	301002	37,5	203385	25,3
2012 (5 міс.)	798928	487849	61,0	192082	24,0	317216	39,7	293416	36,7	188298	23,5

* Джерело: www.bank.gov.ua.

Динаміка сукупного кредитного портфеля банків була попеременною з огляду на періоди нестабільності і кризи в банківській системі України. Так, після кредитного буму 2007–2008 рр. (коли обсяг кредитів зріс в 1,71 разу) протягом 2009 р. обсяги кредитування знизилися на 1,5%, й у 2010 р. обсяг кредитних послуг не перевищив рівень 2008 р. У 2011–2012 рр. спостерігається поступовий відновлювальний розвиток вітчизняної економіки і, відповідно, зростання обсягів кредитного ринку (втім, зі значними труднощами).

Кредити в національній валюті в докризовий період 2006–2007 рр. склали половину обсягів кредитного портфеля банків. Подальше їх зменшення у 2008 р. майже на 10% пояснюється тогочасним ажіотажним кредитним бумом з номінацією позик в іноземній валюті. Посткризове відновлення економіки і обмеження кредитування в іноземній валюті відповідним чином поступово збільшили частку кредитів у національній валюті, яка на 1.06.2012 р. досягла 61%.

Практика банківського кредитування в іноземній валюті має окрему регуляторну специфіку. До початку 2011 р. в рамках дії Закону України від 23.06.2009 р. № 1533 "Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи" містилася заборона кредитування фізичних осіб в іноземній валюті (окрім оплати на лікування та навчання за кордоном). При оцінці доцільності кредитування в іноземній валюті

згодом в юридичному сенсі заборона на валютне кредитування хоч і була знята, але це не означає можливості вільного кредитування в іноземній валюті.

Показник відношення загального обсягу банківських кредитів до вітчизняного ВВП досить інформативний для оцінки ролі кредиту в економіці: у 2006 р. – 45,0%, у 2007 р. – 59,2%, у 2008 р. – 77,4%, у 2009 р. – 79,1%, у 2010 р. – 66,9%, у 2011 р. – 60,8%. Після спекулятивного кредитного буму (2007–2008 рр.) більш ніж вісімнадцятивідсоткове зниження цього показника у 2011 р. може бути пояснене все ще низькою платоспроможністю позичальників при спочатку недостатній, а згодом і надлишковій ліквідності банків.

Частка простроченої заборгованості за кредитами за півтора року (з 1.01.2011 р. по 1.07.2012 р.) зменшилась на 9,2 млрд грн до 75651 млн грн, що складає 9,4% сукупного кредитного портфелю банків (у I кварталі 2011 р. – 15%). Це є однією з причин, чому банки досить обережно надають кредитні послуги, зокрема населенню. Втім, у цьому руслі не втрачає актуальності застереження Л. фон Мізеса, що "... в сучасних умовах кредиторів не варто отожднювати з багатими, а позичальників – з бідними" [1, с. 742].

З метою нівелювання кредитних ризиків банків, що виникли в процесі появи простроченої заборгованості, постановою Правління НБУ від 31.12.2010 р. № 593 внесено зміни до Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, якими дозволено банкам формувати резерви без урахування факту реструктуризації зобов'язань позичальників, які обслуговують борг. *Довідково:* раніше – постановою Правління НБУ від 3.06.2009 р. № 328 банкам надавалося право здійснювати оцінку фінансового стану позичальників без урахування факту реструктуризації до 1.01.2011 р. Банківською спільнотою в особі УКБС завершення дій норм Постанови НБУ № 328 було визнано передчасним і запропоновано продовжити їх, що і відобразилося в постанові Правління НБУ № 593.

Одним з важливих показників розвитку банківських послуг на кредитному ринку є **строкова структура кредитування**.

Згідно з даними табл. 1 частки короткострокових кредитів банків (терміном до 1 року) зростали починаючи з 2008 р. і в поточному 2012 р. досягли майже 40%. Відповідно різнопропорційно знижувалися і знижуються частки кредитів від 1 до 5 і понад 5 років. Це безумовно негативний факт, оскільки свідчить про перестороги кредитування на тривалий період (слід підкреслити, що обоюдно – як з боку кредиторів, так і позичальників) та зростаючі ризики користування довгостроковими ресурсами. Постійні ситуативні причини затребуваності клієнтами позикових коштів "перекриваються" невизначеністю особливостей довгострокового економічного циклу.

Обсяги середньострокових кредитів (від 1 до 5 років) у відсотковому значенні практично стабільні, довгострокові кредити (понад 5 років) займають все ще недостатню (і все меншу) нішу на ринку.

У корпоративному секторі все більш чітко проявляється (і особливо в нестабільний період) невідповідність між можливостями банків і потребами клієнтів, – в значній кількості потенційні позичальники не стають дійсними внаслідок тривалого строку окупності своїх бізнес-проектів. У цій частині слід відзначити, що необхідна основа поширення довгострокових кредитів була закладена ще кілька років тому і на нормативному рівні. Перелік кредитних банківських операцій згідно з постановою Правління НБУ від 19.03.2003 р. № 119 було доповнено новим видом – кредитування під інвестиційний проект, яке трактується як довгострокове кредитування під майбутні доходи позичальника.

Оцінка банківських послуг при обслуговуванні населення (домогосподарств) на кредитному ринку є необхідною з огляду на особливу роль сектору домогосподарств в інституціональній структурі економіки. Домогосподарства як позичальники ресурсів завжди були і залишаються важливими клієнтами банків, оскільки активність населення як користувачів банківськими послугами в значній мірі визначає динаміку ділової активності в цілому. Згідно з табл. 1, частки банківських кредитів сектору домогосподарств у структурі банківського кредитного портфеля знижуються, що свідчить про суттєві проблеми розвитку цього сегмента вітчизняного кредитного ринку.

Частка споживчих кредитів¹ у секторі домогосподарств залишається значною і зростає. Так, споживчі кредити склали 58,6% від загального обсягу кредитування домогосподарств за результатами 2010 р., 62,7% – за результатами 2011 р. Протягом січня – травня 2012 р. їх частка ще зросла до 64%. Слід відмітити і такий аспект в частині фінансування споживчих потреб домогосподарств, як високий показник відношення споживчих кредитів до ВВП України – 33% (для порівняння: у Польщі – 22,5%, у Греції – 15%). Тому обмеження споживчого кредитування є необхідним регуляторним заходом, що актуалізується на порядку денному (зокрема через підвищення економічних нормативів для банків, які займаються споживчим кредитуванням) [2].

Характеристика окремих банківських послуг для населення на кредитному ринку є такою.

Сегмент ринку кредитних карток. Кредитна картка (кредитка) для клієнта є зручною формою доступу до отримання готівки (кеш-кредиту). Фактично це беззаставний (бланковий) кредит.

В Україні ринок кредитних карток продовжує активно розвиватися. За підсумками 2011 р. кількість емітованих банками України досягла 8,18 млн шт. (довідково: "докризовий" рівень фіксувався переважно в межах 9–10 млн шт., рекордним був липень 2008 р. – в оперуванні клієнтів нараховувалося близько 12 млн карток). Частка кредитних карток у загальній кількості карток платіжних за наслідками 2011 р. становила 23,5%. Проте у 2012 р. беззаставні

¹ Небезпека споживчого кредитування полягає в тому, що при цьому "розігривається" споживчий попит на імпортні товари, чим створюються додаткові ризики для платіжного балансу (торговельного сальдо).

готівкові кредити населенню у 2012 р. набувають "нової хвилі" поширення, – так, наприклад, банки при оформленні дебетових карток клієнтам пропонують додаткові кредитні послуги. Початок реалізації банками таких програм спостерігається практично повсюдно.

Можна відмітити групу банків, які активно позиціонують себе як емітенти кредиток і рекламують їх як самостійний фінансовий продукт. На початку 2012 р. у групі 50 банків – лідерів за активами це були: Credit Agricole, АктаБанк, Альфа-Банк, БМ Банк, ВТБ Банк, Дельта Банк, ОТП Банк, ПриватБанк, Промінвестбанк, Сбербанк Росії, Терра Банк, Укрсоцбанк. Серед менших за активами банків вирізняються на ринку кредитних карток Банк Русский Стандарт, Енергобанк, Банк Ренесанс Кредит.

Умови обслуговування клієнтів у рамках проектів кредитних карток варіативні. Процентні ставки за такими кредитами коливаються в межах 32–45% річних. Комісійні за зняття готівки з кредитки становлять, як правило, 3%. Поповнення карткового рахунку не потребує комісії і можливе різними засобами: через платіжні термінали, депозитні банкомати, поштові відділення, безготівковим переказом з іншого банку.

Ліміт кредитування за кредиткою (тобто обсягів позики, яку банк готовий надати з огляду на платоспроможність клієнта, – як правило, це рівень середньомісячного доходу) встановлюється в момент її видачі і узгоджується сторонами угоди. Встановлений ліміт може бути переглянутий за ініціативою банку або клієнта, підставою для чого може бути платіжна дисципліна останнього чи його споживча поведінка.

Особливістю ринку кредитних карток в 2011–2012 рр. стало збільшення кредитних лімітів. У середньому максимальні кредитні ліміти у 2011 р. коливалися в межах 42–43 тис. грн. Максимальний ліміт у лютому 2012 р. запропонував ОТП Банк – 150 тис. грн за картокою VisaPlatinum. Ліміти у 100 тис. грн запропонували Енергобанк та Сбербанк Росії за картками VisaClassic/Gold/Platinum. *Довідково:* діапазон лімітів за кредитними картками в останні роки був надто широким: у II кварталі 2008 р. сягали 100 тис. грн, потім з настанням кризи не перевищували кількох тисяч гривень і тільки з 2-ї половини 2010 р. почали зростати.

Окремі приклади ринку: Цікавою новинкою для споживачів у 2011 р. стала "прибуткова картка з кредитом", запроваджена спільно компанією "Ельдорадо", Альфа-банком і МПС "VISA". За її допомогою можна розраховуватися за товари, поповнювати свій рахунок бонусами, а також одержувати кредити. Втім, кількість банків-операторів у цьому сегменті банківських послуг значно менша в порівнянні з іншими (наприклад, послуги автокредитування надають понад 50 банків, про що мова буде далі).

Сегмент автокредитування

Банківські послуги в сегменті автокредитування у 2011 р. розвивалися досить активно. Особливо це стосувалося кредитування придбання іноземних

автомобілів, – так, наприклад, обсяги продажу Renault у серпні 2011р. зросли на 60% порівняно з липнем, а порівнюване зростання продажів Ford, Kia, Toyota, Nissan, Mazda склало 17% [3]. Порівняно зменшуються обсяги автовиробництва в Україні. Так, наприклад, виробництво автотранспортних засобів в Україні у червні 2012 р. скоротилося на 28,2% порівняно з червнем 2011 р., а всього за перше півріччя 2012 р. в Україні їх вироблено на 17,5% менше минулорічного показника [4].

Відповідні програми придбання автомобілів, переважно іноземного виробництва, досить різноманітні за умовами (процентні ставки, наявність авансового внеску та ін.). Вартість автокредитів мінлива залежно від величини авансового внеску (табл. 2).

Таблиця 2

**Середньорічні ставки кредитування банками купівлі
нового імпортного авто терміном 5 років* (станом на 1.08.2011 р.)**

Розмір першого внеску, %	75	50	30	20	10
Розмір ставки автокредитування	7–9	15–16,5	16–17	18–19	24–26,8

* Джерело: Простобанкконсалтинг – www.prostobank.ua.

За станом на серпень 2012 р. кредити на придбання нових іномарок залишалися найдешевшими – в середньому в діапазоні 15,7–17,9 % річних. Порівняно: в передкризовий 2008 р. середні ставки автокредитування в гривні були дещо вищими – в межах 16–19% річних.

Окремі приклади умов банківського обслуговування на ринку автокредитування: Приватбанк, Астра-банк і Укрсоцбанк пропонують 5–10-річні програми банківського кредитування з нульовим початковим внеском (при цьому ставки коливаються в діапазоні 5,2 до 17,88% річних залежно від різновиду кредитних програм).

Причиною введення нульової ставки при автокредитуванні стало все більш жорстке конкурентне середовище між банками й автосалонами на ринку та боротьба за клієнта. Втім, за оцінками фахівців, позики з нульовими авансами становлять основу портфелів проблемних кредитів банків [5].

Часто автосалони розробляють спільні з банками та індивідуальні кредитні програми. Вартість таких кредитів фактично пільгова (3–6%), проте при цьому придбати авто можна тільки в автосалоні.

Поступове відновлення банківського сектору та активізація кредитування проявляється і в розширенні банками кадрових пропозицій для персоналу, зокрема для спеціалістів з питань кредиту (після попереднього дворічного скорочення штатів). Наприклад, протягом I півріччя 2011 р. при тогочасному зростанні попиту на автокредити банки сукупно збільшили і штат персоналу на 5,4% (на 4239 осіб), зокрема це Приватбанк, Альфа-банк, ВТБ Банк [6].

Висновки і пропозиції

Кредитний ринок України, попри наявні ознаки економічного відновлення, не в повній мірі задовольняє потреби в позикових ресурсах. Попит позичальників на позикові ресурси зберігається варіативним та залежним від ринкової кон'юнктури і кредитних ризиків. Гроші як фінансовий ресурс залишаються дефіцитом для позичальників і за надлишкової ліквідності банків.

Причинами недостатнього розвитку кредитного ринку України та неповного задоволення попиту позичальників на сьогодні є:

– низька платоспроможність потенційних і наявних позичальників (щодо населення, то в цьому аспекті слід зазначити фактор безробіття та недостатність легалізації доходів);

– збереження систематичних (постійних) і ситуаційних (обумовлених кризою чи нестабільністю) ризиків і загроз порушення грошового обігу.

З огляду на особливості посткризового відновлення економіки, збереження ризиків розвитку банківської системи, в Україні сфера споживчого кредитування потребує регуляторного обмеження. Зокрема: а) щодо частки в кредитному портфелі банку (орієнтовно не більше 20%); б) щодо кредитування однієї особи (як правило, одноразово на час періоду кредитування розміром не більше двох середньозважених місячних доходів, розрахованих за результатами останніх дванадцяти місяців, що передують отриманню споживчого кредиту). Винятками можуть бути такі окремі сегменти, як іпотека, автокредитування та інші окремі угоди, коли предмет іпотеки (нерухоме і рухоме майно) вартісно значно перевищує річний дохід позичальника і амортизується кілька чи більше років.

1. *Мизес Людвиг фон*. Человеческая деятельность : трактат по экономической теории / Людвиг фон Мизес. – Челябинск : Социум, 2005. – С. 742.

2. Жити в кредит українцям стане дорожче [Електронний ресурс] // Економічна правда. – 2011. – 23 лип. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2011/07/23/292697/>

3. *Громов О.* Автовласникам радять стати патріотами // Уряд. кур'єр. – 2011. – № 180, 30 верес.

4. Автовиробництво в Україні за рік впало на 28% [Електронний ресурс] // Економічна правда. – 2012. – 18 лип. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2012/07/18/329737/>

5. *Громов О.* Нульовий, отже дуже ризикований // Уряд. кур'єр. – 2011. – 31 серп. – № 158.

6. *Губарь Е.* Банки стремятся к лучшим // Коммерсант-Украина [Електронний ресурс]. – 2011. – № 127, 04 серп. – Режим доступу : <http://kommersant.ua/doc.html?docId=1690832>

Транслітерований список джерел

1. Ludwig von Mises. Chelovecheskaja dejatel'nost' : traktat po jekonomicheskoy teorii / Ljudvig fon Mizes. – Cheljabinsk : Socium, 2005. – S. 742. [in Russian]
2. Zhyty v kredyt ukrai'ncjam stane dorozhche [Elektronnyj resurs] // Ekonomichna pravda. – 2011. – 23 lyp. – Rezhym dostupu : <http://www.epravda.com.ua/news/2011/07/23/292697/> [in Ukrainian]
3. Gromov O. Avtovlasnykam radjat' staty patriotamy // Urjad. kur'jer. – 2011. – № 180, 30 veres. [in Ukrainian]
4. Avtovyrobnyctvo v Ukrai'ni za rik vpalo na 28% [Elektronnyj resurs] // Ekonomichna pravda. – 2012. – 18 lyp. – Rezhym dostupu : <http://www.epravda.com.ua/news/2012/07/18/329737/> [in Ukrainian]
5. Gromov O. Nul'ovyj, otzhe duzhe ryzykovanyj // Urjad. kur'jer. – 2011. – 31 serp. – № 158. [in Ukrainian]
6. Gubar' E. Banki stremjatsja k luchshim // Kommersant-Ukraina [Elektronnyj resurs]. – 2011. – № 127, 04 serp. – Rezhim dostupu : <http://kommersant.ua/doc.html?docId=1690832> [in Russian]

Отримано 27.08.12

V.V. Korneev, d-r ekon. nauk, prof.

БАНКОВСКИЕ УСЛУГИ НА КРЕДИТНОМ РЫНКЕ УКРАИНЫ: ОЦЕНКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАЕМНЫХ РЕСУРСОВ

В статье раскрываются вопросы развития рынка банковских услуг на кредитном рынке Украины. Исследованы потребности клиентов банков в кредитных продуктах. Рассмотрена сроковая структура кредитования. Проанализированы особенности автокредитования, рынка кредитных платежных карт. Определены причины недостаточного возобновления кредитования в современных условиях. Обоснована необходимость ограничения потребительского кредитования.

Ключевые слова: кредитный рынок, банк, услуги, заемные ресурсы, кредитные карты, потребительское кредитование.

V.V. Korneev, Doctor of Economic Sciences, Professor.

BANKING SERVICES ON THE CREDIT MARKET OF UKRAINE: ESTIMATION OF USAGE OF LOAN RESOURCES

The article describes the development of banking services in the credit market of Ukraine. Studied the needs of customers in credit products. Is considered the term structure of credit. The peculiarities of car loans, market of credit payment cards are analyzed. Identified reasons for poor recovery of crediting under current conditions. The necessity of limiting of consumer credit is grounded.

Key words: credit market, bank, services, borrowed resources, credit cards, consumer loans.